

УДК 658:338.41

**ПЛАНУВАННЯ ВЕЛИЧИНИ ВИДАТКІВ НА СПОЖИВАННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ
НА ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ КОМБІНАТАХ**

О.М. ЖОВНА

Криворізька вища металургійна школа Національної металургійної академії України

Розглянуто існуючі методичні підходи до оцінки результатів діяльності підприємства, визначено їх недоліки. Запропоновано при проведенні оцінки результатів діяльності враховувати існуючі на підприємстві тенденції розподілу прибутку. Розроблено економіко-математичні залежності видатків на споживання та інвестиції від розміру валового прибутку та методичні підходи до визначення обґрунтованої величини зазначених видатків

Незважаючи на різноманітність показників прибутку, усі автори сходяться на думці, що саме прибуток є основним економічним результатом діяльності підприємств та повинен використовуватись при проведенні оцінки їх економічної ефективності. На наш погляд, кожний з показників прибутку має індивідуальні особливості та повинен обиратись в залежності від мети аналізу.

Об'єкти та методи дослідження

Проблемам аналізу економічних результатів діяльності підприємств присвячені роботи багатьох вітчизняних економістів: І.О. Бланка, Л.М. Варави, М.Г. Грещака, Л.В. Дікань, С.В. Курашова, В.Я. Нусінова, А.М. Поддєрьогіна, В.П. Савчука, В.М. Суторміної, О.О. Терещенко, А.М. Турило, Ю.С. Цал-Цалко, а також російських та інших зарубіжних економістів: Т.Б. Берднікової, Е.І. Бородіної, Є.Ф. Брігхема, Дж. Ван Хорна, А.В. Грачова, В.В. Ковальова, В.Е. Керімова, М.Н. Крейніної, Н.Н. Селезньової, О.С. Стоянової, Т.В. Теплової, В.І. Терьохіна, А.Д. Шеремета.

У більшості робіт основним економічним результатом діяльності підприємств визнається прибуток. В сучасній економічній теорії існує велика кількість показників прибутку. Так, у ПСБО №3 виділяється валовий прибуток, прибуток від операційної діяльності, чистий прибуток. У Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» також розглядається оподатковуваний прибуток. У роботах зарубіжних економістів розглядається ще один показник – прибуток до амортизації, податків і відсотків (EBITDA).

Деякі автори [1–4] визначають недоліки загальноприйнятих показників прибутку та проводять їх уточнення та коригування. Так, у роботі [2] зазначається, що показник прибутку не враховує вплив дебіторської та кредиторської заборгованості. Це пов'язано з тим, що за національними стандартами бухгалтерського обліку, доходи та витрати визнаються методом нарахування, тобто у момент відвантаження товарів (виконання послуг), а не у момент їх оплати. В той же час на гірничо-збагачувальних комбінатах (ГЗК) Кривбасу суттєва частина матеріальних ресурсів придбавається у кредит, тобто з затримкою платежу. Продукція цих підприємств відвантажується покупцям також з затримкою. Це призводить до виникнення значної дебіторської та кредиторської заборгованості. Внаслідок цього суттєва частина прибутку залишається неоплаченою і не може об'єктивно визначати економічні результати діяльності підприємства.

На думку автора [2] показник прибутку потрібно скоригувати на дебіторську та кредиторську заборгованість для того, щоб визначити реально оплачений прибуток.

В роботі [1] пропонується коригувати показник прибутку на величину невиконаних планових капітальних ремонтів, а також з урахуванням наслідків від утворення дебіторського боргу та зобов'язань. Крім того, в роботі [1] розглядається альтернативний спосіб визначення прибутку як зміни власного капіталу. В процесі розрахунків власного капіталу даний автор пропонує привести вартість основних засобів до реальної ринкової, що часто суттєво відрізняється від балансової. У роботі [4] запропоновано привести показники прибутку до порівнянного вигляду з урахуванням узгодженості корпоративних інтересів. Для цього визначаються відхилення фактичних значень різних видів витрат, що виражають інтереси різних груп зацікавлених осіб, від базового значення цих витрат. Далі показник прибутку коригується на сумарну величину зазначених відхилень.

У роботі [3] пропонується коригувати показник прибутку на величину так званої «внутрішньої кредиторської заборгованості». Як відзначається в роботі [3], на промислових підприємствах часто проводиться економія навіть на обов'язкових витратах. Будь-яка відстрочка або часткове нездійснення цих витрат у майбутньому призводить до набагато більших збитків, ніж отримана економія. Зокрема, на ГЗК це відноситься до витрат на проведення поточних і капітальних ремонтів, на розкривні роботи та ряд інших. О.В.Нусінова таку необґрунтовану економію називає внутрішньою кредиторською заборгованістю (ВКЗ) підприємства самому собі і на неї зменшує величину прибутку від діяльності підприємства.

Даний автор зазначає, що ВКЗ має негативний вплив на результати діяльності підприємства, але в майбутньому через невизначений час. Однак які наслідки та через який час виникають від існування ВКЗ, О.В. Нусінова не визначає.

Постановка завдання

Усі розглянуті вище роботи з коригування прибутку тісно пов'язані з метою даного дослідження. Але вони не враховують, що збільшення прибутку приводить до зростання видатків на споживання та інвестиції, зокрема витрат на оплату праці та дивідендних виплат, що також впливає на економічні результати діяльності підприємства. Таким чином, потребують окремого дослідження залежність видатків на споживання та інвестиції від прибутку та їх вплив на результати діяльності підприємства.

Результати та їх обговорення

Гірничо-збагачувальні комбінати Кривбасу є учасниками Галузевої угоди [5], в якій передбачено збільшення фонду оплати праці у разі зниження витрат на 1 грн продукції, збільшення обсягів виробництва, продуктивності праці і, відповідно, прибутку за наступною формулою:

$$\text{ФОП} = \text{ФОП}_{\text{баз}} \times \frac{100 + N1 \times E1 + N2 \times E2 + N3 \times E3}{100}, \quad (1)$$

де ФОП_{баз} – фонд оплати праці у попередньому періоді;

N1, N2, N3 – нормативи приросту фонду оплати праці відповідно за приріст обсягів виробництва, продуктивності праці та зниження витрат на 1 грн. продукції;

E1, E2, E3 – відповідно приріст обсягів виробництва, продуктивності праці, зниження витрат на 1 грн. продукції.

Також на більшості ГЗК Кривбасу, окрім ВАТ «Південний ГЗК», регулярно нараховуються та сплачуються дивіденди, які згідно Закону України «Про акціонерні товариства» [6], визначаються як частина чистого прибутку акціонерних товариств, якими є усі ГЗК Кривбасу.

Для планування дивідендів у більшості робіт використовується коефіцієнт дивідендних виплат, який визначає частку дивідендів, нарахованих у досліджуваному періоді, у величині чистого прибутку. Планова величина валового прибутку відрізняється від чистого прибутку на величину витрат, що не враховуються у складі собівартості реалізованої продукції, за вирахуванням інших операційних доходів, доходів від фінансової діяльності та доходів від участі в капіталі. Крім того, чистий прибуток визначається за вирахуванням податку на прибуток. Таким чином, планова величина дивідендних виплат (ДВпл) визначається за формулою:

$$\text{ДВпл} = (\text{Ппл} - \text{Іпл} - \text{НП}) \times \text{Кдив}, \quad (2)$$

де Ппл – планова величина валового прибутку;

Іпл – планова величина інших витрат (за вирахуванням інших доходів), що не враховуються у складі собівартості реалізованої продукції;

НП – сума податку на прибуток;

Кдив – коефіцієнт дивідендних виплат.

За рахунок чистого прибутку на ГЗК також повністю або частково фінансуються капітальні інвестиції. В процесі планування використовується коефіцієнт реінвестицій, що визначає частку чистого прибутку, яка спрямовується на інвестиції. Для планування капітальних інвестицій з урахуванням валового прибутку може бути використаний підхід, який був запропонований вище стосовно дивідендних виплат:

$$\text{КІпл} = (\text{Ппл} - \text{Іпл} - \text{НП}) \times \text{Креін}, \quad (3)$$

де КІпл – планова величина капітальних інвестицій;

Креін – коефіцієнт реінвестицій.

З наведених залежностей очевидно, що існує безпосередній зв'язок між величиною валового прибутку та розміром видатків на споживання та інвестиції. Сума зазначених видатків фактично враховується у наступних періодах, коли вони нараховуються після визначення величини прибутку за попередній період (як правило, у наступному році – для дивідендів, або у наступному місяці – для витрат на оплату праці).

Валовий прибуток може збільшуватись під впливом різних факторів, в т.ч. в результаті порушення технології, невиконання планових ремонтів, несвочасного здійснення розкривних робіт, тощо. Таку штучну економію Нусінова О.В. називає внутрішньою кредиторською заборгованістю підприємства самому собі, оскільки в майбутньому підприємство все одно змушене буде понести витрати, пов'язані з усуненням наслідків несвочасного здійснення необхідних витрат. В роботі [3] запропоновано коригувати величину прибутку на суму внутрішньої кредиторської заборгованості.

Вважаємо доцільним при плануванні видатків на споживання та інвестиції враховувати таке коригування.

Отримання економії витрат, а отже і прибутку, передбачає, що ця економія буде використана. Якщо б уся зазначена економія була використана на погашення зобов'язань підприємства, це призвело б до покращення економічного стану. Але як відомо, на ГЗК Кривбасу частина прибутку, в т.ч. пов'язаного з економією витрат, розподіляється між зацікавленими особами у вигляді дивідендів, збільшення витрат на оплату праці, збільшення витрат на утримання соціально-побутової сфери, а також збільшення інвестицій.

Якщо прибуток збільшився в результаті цілеспрямованих заходів зі зниження витрат, то використання його на зазначені видатки є обґрунтованим. В той же час якщо економія була отримана штучно, внаслідок недотримання технології, то можуть виникнути необґрунтовані видатки на споживання та інвестиції. Це пов'язано з тим, що економія, одержана внаслідок несвоєчасного здійснення необхідних витрат, не приводить до покращення результатів діяльності, оскільки виникає внутрішня кредиторська заборгованість. Тому розподіл прибутку, отриманого в результаті такої економії, однозначно приводить до погіршення економічного стану підприємства. Таким чином, негативні наслідки виникають практично одночасно з виникненням ВКЗ, а не тільки в майбутньому, як це зазначалося у роботі О.В. Нусінової [3], і пов'язані вони з видатками на споживання та інвестиції.

Існуючі на підприємстві тенденції розподілу прибутку необхідно враховувати також при оцінці ефективності інвестиційних проектів. Оскільки будь-який проект передбачає збільшення прибутку діючого підприємства, логічно стверджувати, що в результаті його впровадження виникнуть додаткові видатки на споживання та інвестиції.

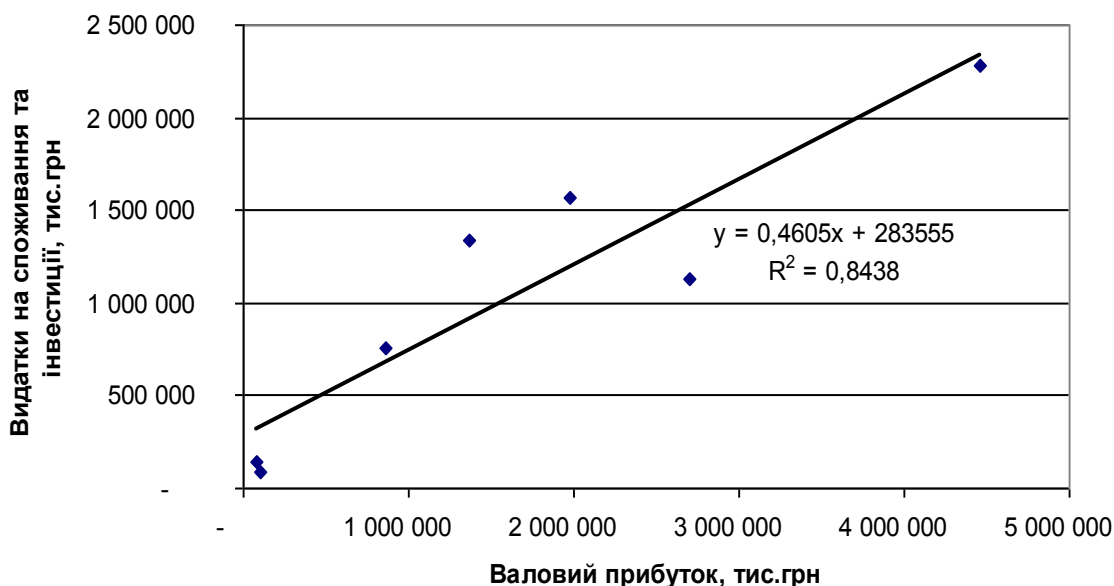
Надмірні та необґрунтовані видатки на споживання та інвестиції призводять до погіршення економічного стану підприємства. Це особливо важливо враховувати при оцінці економічних результатів на ГЗК Кривбасу, що знаходяться у кризовому стані та мають низькі показники ліквідності і платоспроможності.

Під час аналізу економічних результатів діяльності підприємств слід враховувати, що збільшення валового прибутку, в т.ч. за рахунок економії витрат, призводить до виникнення додаткових видатків на споживання та інвестиції. На ГЗК такими видатками є витрати на оплату праці, дивідендні виплати, капітальні інвестиції тощо. Усі ці видатки фінансуються за рахунок валового прибутку та безпосередньо залежать від його розміру.

Дослідимо цю залежність на прикладі чотирьох ГЗК Кривбасу. Для цього використаємо кореляційно-регресійний аналіз на підставі даних за 2002–2008 рр. На рисунку представлена залежність, отримана по ВАТ «Північний ГЗК». Як видно з рисунку, регресійна залежність має високий коефіцієнт детермінації, що перевищує 84%, це вказує на високу тісноту взаємозв'язку та достовірність отриманої економіко-математичної моделі.

В табл.1 представлені результати кореляційно-регресійного аналізу по усіх ГЗК Кривбасу. По усіх ГЗК Кривбасу отримані залежності з високим коефіцієнтом детермінації, не нижче 78%. Враховуючи, що економія витрат завжди призводить до відповідного зростання валового прибутку,

можна з високим ступенем достовірності стверджувати, що це призведе до виникнення додаткових витратків на споживання та інвестиції. Слід зазначити, що це відноситься також і до штучної економії. Як будь-який вид економії, вона також викликає збільшення додаткових витратків, але одночасно з цим штучна економія призводить до виникнення внутрішньої кредиторської заборгованості. Отже, штучна економія витрат не призводить до покращення економічного стану, а навпаки, до його погіршення.

Залежність суми витратків на споживання та інвестиції від величини валового прибутку ВАТ «Північний ГЗК»

Таким чином, штучна економія витрат повинна бути виключена з величини прибутку підприємства, тому що вона є негативним результатом діяльності підприємства. Отриманий скоригований показник прибутку, назвемо його обґрунтованим прибутком, дозволяє більш об'єктивно оцінити економічні результати діяльності, які одержані підприємством у звітному періоді без урахування впливу штучної економії витрат.

Таблиця 1. Регресійні залежності суми витратків на споживання та інвестиції від величини валового прибутку, отримані по ГЗК Крив басу

Підприємство	Залежність	Коефіцієнт детермінації (R^2)
ВАТ «Північний ГЗК»	$y = 0,4605x + 283555$	84%
ВАТ «Центральний ГЗК»	$y = 0,3681x + 200641$	79%
ВАТ «Інгулецький ГЗК»	$y = 0,5659x + 316036$	89%
ВАТ «Південний ГЗК»	$y = 0,1042x + 211998$	78%

Як зазналося вище, штучна економія, як і будь-яка економія, призводить до виникнення витратків на споживання та інвестиції. Але ця частина зазначених витратків є необґрунтованою, як і пов'язаний з ними прибуток, тому планову величину витратків на споживання та інвестиції доцільно

відповідно зменшити. В противному випадку, це призведе до збільшення зобов'язань підприємства по цих видатках та погіршення економічного стану підприємства.

При плануванні зменшення надлишку видатків на споживання та інвестиції слід враховувати, що деякі з них визначаються на підставі валового прибутку, а деякі – на підставі чистого прибутку. До першої групи слід віднести витрати на оплату праці, до другої – дивіденди, капітальні інвестиції.

При зменшенні видатків першої групи відбувається збільшення чистого прибутку, яке може призвести до необґрунтованого збільшення видатків другої групи. Для забезпечення незмінності видатків другої групи необхідно відповідно скоригувати коефіцієнт дивідендних виплат та інвестицій. При цьому потрібно враховувати, що в загальному випадку, можливе одночасне зменшення декількох видів видатків.

Загальноприйнятим методом планування дивідендів є метод коефіцієнту дивідендних виплат. Планова сума дивідендів (Д) визначається за формулою:

$$Д = ЧП \times К_{див}, \quad (4)$$

де ЧП – чистий прибуток;

К_{див} – коефіцієнт дивідендних виплат.

За умови зменшення витрат на оплату праці ($\Delta ЗП$) відбувається відповідне збільшення чистого прибутку. Таким чином, умовою незмінності суми дивідендів є наступний вираз:

$$(ЧП + \Delta ЗП) \times К_{див_1} = ЧП * К_{див_0}, \quad (5)$$

де К_{див₀}, К_{див₁} – коефіцієнти дивідендних виплат до і після зменшення витрат на оплату праці, відповідно.

Звідси отримаємо формулу для визначення планового індексу зниження коефіцієнту дивідендних виплат ($I_{К_{див}}$):

$$I_{К_{див}} = \frac{К_{див_0}}{К_{див_1}} = \frac{ЧП + \Delta ЗП}{ЧП} = 1 + \frac{\Delta ЗП}{ЧП} \quad (6)$$

Якщо підприємством прийняте рішення про зниження надлишку видатків на споживання та інвестиції лише за рахунок витрат на оплату праці, то уся сума необхідного зниження видатків ($\Delta З_{спож}$) враховується у чисельнику формули (6). У разі можливості одночасного зниження капітальних інвестицій, величина зниження витрат на оплату праці може бути відповідно скоригована. У такому разі формулу (6) можна записати у наступному вигляді:

$$I_{К_{див}} = 1 + \frac{\Delta З_{спож} - \Delta КІ}{ЧП}, \quad (7)$$

де $\Delta З_{спож}$ – загальна сума необхідного зниження видатків на споживання та інвестиції;

$\Delta КІ$ – сума зниження капітальних інвестицій.

Зниження витрат на оплату праці та капітальних інвестицій повинно проводитись зважено, адже у разі суттєвого зниження відповідних видатків можливе зниження продуктивності праці, з одного боку, та зниження виробничої потужності, з іншого боку. В той же час у разі збереження планового рівня видатків на споживання та інвестиції, у підприємства збільшуються зобов'язання та погіршується економічний стан. Якщо прогнозний темп погіршення економічного стану не є для підприємства критичним, можливе збереження планового рівня видатків на споживання та інвестиції.

В обов'язки економічних служб ГЗК повинен входити оперативний моніторинг штучної економії витрат та пов'язаного з нею надлишку видатків на споживання та інвестиції, а також прийняття відповідних рішень зі зменшення цих видатків. Проблема розподілу прибутку особлива актуальна для акціонерних товариств, якими є усі ГЗК. Враховуючи важливість питання розподілу прибутку для усіх зацікавлених осіб, на ГЗК може бути створений окремий структурний підрозділ, який буде приймати рішення щодо напрямків зниження надлишку видатків на споживання та інвестиції.

По усіх ГЗК Кривбасу має місце штучна економія витрат, яка призводить до погіршення економічного стану цих підприємств. Як зазначалося вище, штучна економія призводить не лише до виникнення внутрішньої кредиторської заборгованості, але й до надлишку видатків на споживання та інвестиції. На усіх ГЗК Кривбасу лише частина прибутку є обгрунтованою, яка може бути базою для планування видатків на споживання та інвестиції, тому видатки на споживання та інвестиції доцільно відповідно зменшити. В протилежному випадку, у зазначених підприємств збільшаться зобов'язання по цих видатках та погіршиться економічний стан.

Таблиця 2. **Розрахунок суми необхідного зниження видатків на споживання та інвестиції в зв'язку з наявністю штучної економії витрат у 2008 р.**

Показник	ВАТ «Південний ГЗК»	ВАТ «Інгулецький ГЗК»	ВАТ «Центральний ГЗК»	ВАТ «Північний ГЗК»
Валовий прибуток, тис.грн	2 695 513	4 437 737	2 017 010	4 465 161
Видатки на споживання та інвестиції (за рівнянням регресії), тис.грн	492 870	2 827 351	943 102	2 339 762
Штучна економія, тис.грн	2 265	3 804	1 543	3 029
Обгрунтований прибуток, тис.грн	2 693 248	4 433 933	2 015 467	4 462 132
Обгрунтовані видатки на споживання та інвестиції (за рівнянням регресії), тис.грн	492 634	2 825 199	942 534	2 338 367
Сума необхідного зниження видатків на споживання та інвестиції, тис.грн	236	2 153	568	1 395
Частка дивідендів від валового прибутку, %	0,0%	45,1%	24,8%	25,1%
Сума необхідного зниження дивідендів, тис.грн	-	1 715	382	760
Сума необхідного зниження інших видатків на споживання та інвестиції, тис.грн	236	438	185	635

Якщо стратегічною метою підприємства є збереження платоспроможності у довгостроковому періоді, при плануванні видатків на споживання та інвестиції прибуток, що підлягає розподілу, необхідно скоригувати на суму штучної економії витрат. Для цього пропонуємо визначити обгрунтований прибуток, тобто валовий прибуток за вирахуванням суми штучної економії. Величину необхідного зменшення видатків на споживання та інвестиції можна визначити шляхом підстановки обгрунтованого прибутку до відповідного рівняння регресії. Результати розрахунків по ГЗК Кривбасу наведені у табл. 2.

Як видно з табл.2, у 2008р. по усіх ГЗК Кривбасу доцільно провести зниження дивідендів та інших видатків на споживання та інвестиції. На ВАТ «Південний ГЗК» дивіденди у періоді, що досліджується, не нараховувались, тому сума зниження дивідендів дорівнює нулю.

Висновки

Встановлено, що у 2008р. на усіх гірничо-збагачувальних комбінатах Кривбасу лише частина прибутку є обґрунтованою, яка може бути базою для планування видатків на споживання та інвестиції, тому частину видатків на споживання та інвестиції доцільно відповідно зменшити. В протилежному випадку, у зазначених підприємств збільшаться зобов'язання по цих видатках та погіршиться економічний стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кругла Н.М. Особливості визначення та обґрунтування оцінки економічних результатів діяльності підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2004 – №5(35). – с.104–109.
2. Нусинов В.Я. Прогнозирование и оценка экономических результатов производства в условиях инвестирования и принятия стабилизационных мер в промышленности. – Днепропетровск: Наука и образование, 1998. – 99 с.
3. Нусінова О.В. Теоретичні основи економічної оцінки діяльності підприємства. // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип 151. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2002 – с. 166–191.101
4. Нусінова Я. В. Аналіз результативності інвестиційних проектів з використанням коефіцієнта нормалізації // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Вип. 233. – т.2. – Дніпропетровськ, ДНУ. – 2007. – с. 449–458. 103
5. Галузева угода гірничо-металургійного комплексу України на 2007-2008 роки, затв. наказом Міністерства пром.політики України № 152 від 15.11.2006р.
6. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.08р. №514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №50–51. – с.17–34.

Надійшла 11.11.2009